

DOI 10.36074/logos-02.02.2024.075

ДО СУЧАСНИХ РОЗДУМІВ ПРО ІДЕЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД І МОРАЛЬНІСТЬ

Дічек Наталія Петрівна ¹

І. д-р. пед. наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України, УКРАЇНА
ORCID ID: 0000-0002-2185-3630

Формат тез доповіді передбачає лише окреслення ключових питань змісту доповіді, то ж стисло викладемо їх.

Григорій Савич Сковорода беззастережно займає особливо визначне місце в українському історико-філософському дискурсі насамперед тому, що, попри безумовну релігійну домінанту його розмислів, саме до людини, її світу, природи спрямовано його роздуми і повчання. У центрі уваги філософа – проблеми розвитку і саморозвитку людини, обґрунтовані у світлі біблійних заповідей, ідей давніх мислителів, а також традиційних для українського народу моральних принципів життя у цьому світі. Він всебічно окреслив духовні зусилля, яких має докласти людина на шляху самоздійснення і самовдосконалення, або на шляху до земного щастя і досягнення щастя небесного.

Одним із своєрідних ключів світорозуміння Г.Сковороди визначаємо його підхід до тлумачення етичних дихотомій, які він розглядає і в релігійно-етичному аспекті, і з позицій сучасного йому, характерного для нього, як частини українського етносу, так званого народного здорового глузду, що шукає істинне не в роздумах, а в досвіді. Саме здоровий глузд, як складник притаманного українцям світобачення, а точніше світосприйняття (цим уточненням нагадуємо про обґрунтовувану наступниками Г.Сковороди на ниві філософування В.Винниченком, Д.Донцовим, В.Липинським М.Хвильовим підвищену емоційність, характерну для українців) постає тією силою, до якої у своїх філософських діалогах, притчах і світських піснях апелює Григорій Савич: «Ти робиш найкращу і для тебе рятівну справу, коли твердо йдеш шляхом доброго глузду» [7, Т.1, с.446]. У вірші «Разговор о премудрости» Г.Сковорода неначе оспівує притаманну своєму народові мудрість, народові, який володіє

здатністю як висловилися б сучасники, критично сприймати дійсність й не вестися на легковажно на дурні ідеї: «Родился здесь народ и воспитан не так чтоб диких мог твоих охотно слушать врак» [8, Т.1, с. 95-96]. При цьому мисленик протиставляє здоровому глузду, як бінарну опозицію, «безтолковщину», вочевидь розмірковуючи над виявами буденної свідомості.

Дозволяючи собі зовсім трохи подискутувати із відомим українським філософом М.Поповичем, зауважимо таке: на наш хлопський розум, міркування Мирослава Володимировича про те, що Г.Сковорода ставиться до «здорового глузду» (*sensus communis*) як до виявів «масової свідомості, некритичне упокорення якій – на думку християнської містики – і є запорукою спасіння» [2, с.96], не є беззастережним. Оскільки альтернативу думку про «спільну корпоративну свідомість чи власний індивідуальний моральнісний вибір» (за Поповичем [там само]) Григорій Савич стверджує, не стільки надаючи перевагу останньому, скільки підносячи цінність «природи» людини, її буттєвого розуму, який, за Сковородою, водночас має розвиватися, підносячись до осмисленням третього світу.

Здоровий глузд уможливорює стійкість людини в буремні періоди, спричинені чи абсолютизацією ідейних, релігійних конструктів, чи стрімкими змінами у соціальному та індивідуальному житті. Маємо на увазі буденну моральність, що є результатом реалізації волі людини до самозбереження і волі до продовження роду [10, с.69], і здоровий глузд, що наразі, наприклад, в Oxford Dictionary тлумачиться як «необхідний усім нам і кожному базовий рівень практичних знань і суджень, аби жити розумно і безпечно» [11]. У *Philosophy Dictionary of Argument* – це «здатність робити вірні судження, основані на досвіді й інтуїції» [12], а в *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus* – це здатність «використовувати правильні судження у прийнятті рішень й у тому, аби жити відповідально і безпечно» [13]. Наведені пояснення не суперечливі із поняттям здорового глузду, характерного українцям.

Сьогодні ми всі – свідками суспільних катаклізмів в Україні, пов'язаних для нас, як народу, і для кожного із нас, як окремих індивідів, насамперед, із трагічними викликами війни, що болюче-негативно відбиваються на наших життях. Можливо, варто звернутися до суспільного здорового глузду, щоб не втратити молоду генерацію пасіонарних українців, які становлять стрижень нації, суспільно відповідально поставитися до неповторності найбільшої цінності людини – життя?

У західній філософії звернення до повсякденної свідомості розглядається як можливість пізнання сутності явищ, як апеляція до життєвої мудрості, або практичного розуму (за І.Кантом), що дає змогу людині існувати у світі, де зникають традиційні цінності та орієнтири (М.Гайдеггер; П.Бергер; Т. Лукман; А.Шюц) [6; 12;13].

SECTION 21.
PEDAGOGY AND EDUCATION

Послуговуючись гіпотезою американської дослідниці Р.Бенедикт, викладеною у книзі «Хризантема і меч: структури японської культури» (1946), яка полягає у тому, що за універсальними культурними регуляторами автор усі культури поділяє на «культури сорому» та «культури вини», українську культуру буття можемо віднести до «культури сорому» [13]. Оскільки для українців головним регулятором соціальної поведінки є внутрішнє відчуття вини перед Богом і перед собою, переважає індивідуальне, внутрішнє прийняття морального рішення, тобто незалежне від того, як поставляться до нього інші. Саме у такий спосіб у своїх філософських, повчальних працях Г.Сковорода розгортає міркування щодо морального світу людини.

У ХХ ст. Ж.Рюс доходить висновку, що коли занепадають ідеології, актуалізується етико-політичне теоретизування, необхідне для будь-якого аналізу суспільства [1]. Людина виявляється у потоці життя двома рівнями – сутністю та існуванням, із відповідними для кожного з них типами мислення: теоретико-знаннієвому (на базі засвоєного наукового знання) і буденно-практичному (на базі власного чуттєвого і побутового досвіду, неперевічених думок оточення, довіри до видимого, яке не завжди достовірне, тощо). Крайнощі обох типів мислення до певної міри пом'якшує здоровий глузд, що є сполукою образно-раціонального, інтуїтивного та чуттєво-практичного освоєння світу [9].

До чого усі ці наші роздуми? Аби, крізь звернення до ідей Г.Сковороди, привернути увагу співучасників Сьогодні, поєднаних випробуванням війною, до непроминальної необхідності керуватися здоровим глуздом і, попри емоційну пасіонарність, дотримувати моральних імперативів, які не нівелюють цінність життя окремої особи задля епічного суспільного, не дають людині скотитися у прірву тотальної ненависті. Думаємо, що у пошуках здорових рішень можна відштовхнутися від концепції «третьої правди» українського філософа Сергія Кримського, у якій декларується використання багаторівневості суспільної свідомості із врахуванням загальнолюдського досвіду для того, щоб піднятися над ситуацією оцінки [3, с.17]. Коли відійти від оцінювання чогось у вимірі протиставлення добре/погане й базуватися на врахуванні вічних істин, то виявляється шлях досягнення «третьої правди», яка не може бути позицією імморалізму, оскільки вміщує і добро, і зло, редукуючи їх самоствердження на користь посилення корисності часткового. За «третьою правди», за відносності абсолюту добра і зла немає переможців і переможених, однак можливе досягнення всеосяжного бачення соціальної ситуації. «Світ фізичної причетності в'язнів та силової зверхності катів виявлявся слабкішим примарної зачарованості ельфичного кола поезії», – пише С.Кримський [4, с.228].

У сув'язі із висловленим український філософ звертається до духовності як «морального розуму», що є способом виживання у суспільстві. У політиці і житті соціуму «моральний розум» віддзеркалюється у вимозі толерантності до Іншого й іншості [5]. У своїх публічних виступах С.Кримський неодноразово наголошує на думці про те, найбільшою небезпекою – і це доводить трагічний досвід ХХ сторіччя – є фанатизм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Бенедикт Рут. (2007). Хризантема і меч. Київ: Наука.
- [2] Попович М. В. (2003). Григорій Сковорода на тлі філософсько-релігійних рухів своєї доби. *Наукові записки КМА*. Т.22. Ч. I. с. 91-103. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6555e6d5-8ff2-4cf8-958a-753e93024d04/content> (вилучено: 29.11.2023).
- [3] Кримський С. (2003). Заклики духовності ХХІ століття: Лекція, прочит. в Нац. ун-ті «Києво-Могилянська акад.», 31 жовт. 2002 р. К.: Вид. дім «КМ Академія».
- [4] Кримський С. (2003). Запити філософських смислів. — К.: Вид. ПАРПАН.
- [5] С.Кримський Філософія духу чи авантюра смислу https://www.google.com/search?q=%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9&rlz=1C1SQJL_enUA891UA891&oq=&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCQgBEEUYOxjCAzIJCAAQRRg7GMIDMgkIARBFGDsYwgMyCQgCEEUYOxjCAzIJCAMQRRg7GMIDMgkIBBBFGDsYwgMyCQgFEEUYOxjCAzIJCAYQRRg7GMIDMgkIVxBFGDsYwgPSAQkyOTg2ajBqMTWoAgiwAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8#ip=1 (вилучено: 1.12.2023).
- [6] Рюс Жаклін. (1998). Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки. *Ізборник*. Київ. <https://litopys.org.ua/jruss/russ17.htm>
- [7] Сковорода, Г.С. (1973). Разговор о премудрости. У: *Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: У 2 томах* (Т. 1., сс. 95-96). Наук. думка.
- [8] Сковорода, Г.С. (1973). Разговор пяти путников о истинном щастии в жизни [Разговор дружеский о душевном мире]. У: *Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: У 2 томах* (Т. 1., сс. 324–356). Наук. думка
- [9] Титаренко Т. М. Буденна свідомість. У: Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Буденна свідомість](https://vue.gov.ua/Буденна_свідомість) (дата звернення: 1.12.2023).
- [10] Хамітов Н. (2002). Буття буденне. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис, 2022. С.89-90.
- [11] Common sence (Sensus communis). *Cambridge Academic Content Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/common-sense> (вилучено: 2.12.2023).
- [12] Sensus communis. *Philosophy Dictionary of Arguments*. <https://philosophy-science-humanities-controversies.com/listviewlist.php?concept=Sensus+communis> (вилучено: 2.12.2023).
- [13] Sensus communis. *Philosophy Dictionary of Arguments*. <https://philosophy-science-humanities-controversies.com/listviewlist.php?concept=Sensus+communis> (вилучено: 2.12.2023).

